

Особливості сучасної української політичної культури: проблема визначення

Микола Дмитренко,
аспірант Інституту вищої освіти
АПН України

У статті, на основі аналізу наукових джерел, досліджується феномен політичної культури (зокрема – української) як складного, динамічного, багаторівневого утворення, яке формується під впливом економічних, суспільно-владних, духовних процесів у певній країні.

Кожне суспільство має свою конфігурацію політичної культури. Це залежить від його історії, соціально-класової структури, типу й характеру політичної системи, економічних підвалин та інших обставин.

Хоча українська політична культура в загальних рисах повторює загальноєвропейські типи політичних культур, все ж вона має певні особливості, якими не варто нехтувати. Визначити ці особливості не просто. Деякі з них перебувають ще на стадії становлення, інші відмирають. Одні корелюються з політичною системою, що створюється, інші – з системою, що відходить у небуття. Одні вже розгорнули свою якісну визначеність, інші лише жевріють, хоча й заявляють про себе як необхідні та закономірні.

На думку українських політологів (В. Андрущенко, І. Курас, М. Михальченко, В. Полохало, С. Рябов та інші), українська політична культура поєднує різні системи цінностей, часом несумісні політичні орієнтації та діаметрально протилежні типи політичної свідомості, позитивні і негативні характеристики, містить в собі раціональні та ірраціональні чинники. Разом з тим, переважна більшість її характеристик концентрується навколо такої якості, як демократія, народовладдя заради свободи і незалежності.

Одним із суттєвих наслідків процесу демократизації в Україні є наявність різних політичних поглядів, плюралізм ідеологій і концепцій у політичній культурі. Політичний плюралізм виявляє себе у кількох вимірах, зокрема: політичної ідеології; політичної свідомості; політичної поведінки. Стався перехід від моноціннісного сприйняття політичного

життя до плюралістичної картини владно-політичних відносин. Але виникає потреба у формуванні загальнонаціональної ідеології не на класовому, а на культурно-історичному ґрунті.

Нинішні владно-підвладні відносини, за Конституцією України, повинні базуватися на якісно новому культурно-політичному і психологічному фундаменті. Політологи В. Валевський, С. Рябов, М. Томенко все частіше звертаються до простору цінностей і смислів так званої „ідеології культури”, що передбачає світоглядні цінності, які можуть консолідувати націю в єдине соціокультурне ціле [1, с. 138].

Україна вже пройшла шлях від монолітної політичної культури до плюралістичної, але ще треба сформулювати у нашого народу відчуття культурно-історичної єдності. Як вважає О. Сипко, за роки незалежності Україна значно оновила структурні елементи політичної культури, цінності, навички, орієнтації, методи і прийоми політичної діяльності. Суспільство поступово звикає до політичного плюралізму, багатоманітності підходів до розв’язання нагальних політичних проблем, відкритого висловлення свого ставлення до політичних інститутів. Стає нормою позитивне настановлення на засвоєння світового досвіду, зростає почуття включеності України до світового політичного процесу. Але стара радянська тоталітарна політична культура, трансформуючись у нову систему цінностей, дає про себе знати у вигляді формального, відчуженого ставлення до офіційних політичних норм, цінностей та інститутів [2, с. 156]. Через це українська політична культура є суперечливою, оскільки поєднує в собі дві протилежні системи цінностей – тоталітарну і демократичну.

На неоднорідність політичної культури впливає й регіональний менталітет, зумовлений міжконфесійними відмінностями, особливостями віровчень та культової практики православ’я й уніатства. Так, греко-католики, що переважно сконцентровані на Заході України, за своєю догматикою тяжіють до західноєвропейського християнства, пов’язаного з римським правом і поняттям приватної власності, до влаштування вільного особистого життя. Для православного населення Сходу України характерні колективістське ставлення до життєвих проблем, прагнення надособистісної мети, милосердя, співчуття до нужденних, поблажливість до людських вад тощо. Православний більше підпорядковується дисципліні під впливом зовнішніх обставин, а греко-католик – внутрішніх. Можна говорити про більшу готовність греко-католицького Заходу країни, на відміну від православного Сходу, до лібералізації суспільства, приватизації економіки, ринкової конкуренції. Усі ці обставини зрештою, на думку В. Сичової, впливають на еволюцію політичної культури в Україні [3, с. 73 – 74].

Позитивною характеристикою української політичної культури є полісуб’єктність. За радянських часів основним суб’єктом політики була

**Особливості сучасної української політичної культури:
проблема визначення**

Микола Дмитренко

держава, яка свідомо формувала підданський тип політичної культури. У незалежній Україні кількість суб'єктів, носіїв активістського типу політичної культури, значно зросла, особливо останнім часом. Кардинально, порівняно з тоталітаризмом, змінилася роль громадських організацій, зародилася багатопартійна система, зріс рівень політичної культури громадян. Але якість суб'єктів політичної діяльності, рівень демократизації політичної культури залишається недостатнім, якщо порівнювати із західними країнами.

Водночас, на нашу думку, слід говорити про певну циклічність активності українського населення щодо участі в політичних подіях. Оскільки політична культура явище рухливе і мінливе, на яке впливає багато чинників, ми вважаємо, що „помаранчеву революцію” слід назвати другою хвилею демократизації (перша була 1991 року), що суттєво вплинула на виховання саме активістського типу політичної культури в українських громадян. Останні події довели, що політична культура є відображенням економічних, політичних, громадянських процесів українського суспільства.

Отже, набуття особистістю культури політичної участі – двоєдиний процес, оскільки він пов'язаний, з одного боку, з усвідомленням себе суб'єктом саморозвитку, вірою у власні сили і можливості, адекватною оцінкою власних потенцій. З іншого боку – з формуванням особистості як суб'єкта не лише власного, а й суспільного поступу [1, с. 179].

У цьому контексті завдання демократичної переорієнтації політичної культури передбачає низку першочергових змін у будові та функціонуванні політичних і, перш за все, державних інститутів. Їх діяльність має спрямовуватися на підвищення ролі особистості, її інтересів та на організацію політичного співіснування ідейно різних сил. Адже громадянська політична культура передбачає наявність конструктивної опозиції у державі, яка є своєрідним „контролером” діяльності владних структур.

Деякі автори виокремлюють опозиційну і провладну політичну культуру. Провладна політична культура, як правило, ґрунтується на патерналістській свідомості громадян, які звикли у своїй політичній поведінці орієнтуватися на державу, сприймати майже всі її дії без критики. Для розвитку опозиційної політичної культури, на думку фахівців, необхідно кілька інституційних умов: розподіл і відносна рівновага гілок влади; забезпечення діяльності всіх гілок влади відповідно до конституційних повноважень; деідеологізація державного управління; конституційне закріплення основних прав громадян; формування ефективної виборчої системи; забезпечення пріоритету представницьких органів влади порівняно з безпосереднім (прямим) волевиявленням громадян; забезпечення законодавчих гарантій щодо діяльності опозиції; систематичний контроль за діяльністю державної і політичної еліти з боку

електорату та ЗМІ; недопущення надмірного „вертикального дистанціювання” еліти від електорату; утворення організаційно оформленого політичного руху з яскраво визначеними демократичними цілями [4, с. 124].

Опозиційна політична культура може виникнути лише у громадянському суспільстві та правовій державі. У протилежному випадку політична опозиція як позасистемне нелегальне утворення може сама продукувати екстремістську політичну культуру.

Опозиційна і провладна політична культура перебувають у діалектичній єдності та взаємодії. Ознакою демократичного політичного режиму є конкуренція політичних сил, їх ідеологій, світоглядів. У першому випадку принцип змагальності реалізується через легалізацію політичної опозиції. Основою демократичної політичної культури є визнання самої можливості приходу до влади опозиції. Політична сила, що здобула перемогу на виборах, не використовує владних можливостей та повноважень для усунення з політичної арени своїх суперників. Опозиція, у свою чергу, зобов'язується поважати право переможців приймати рішення, навіть якщо вони не узгоджуються з її поглядами.

Західні політологи традиційно виокремлюють два основні типи опозиції: системну і позасистемну. Носіям цих типів притаманні свої особливості політичної культури, по суті – свій світогляд. Як правило, представники системної опозиції прагнуть досягати змін у певній політико-правовій системі в межах чинного законодавства. Суб'єкти ж позасистемної опозиції прагнуть змінити соціально-політичні „правила гри” засобами, що не передбачаються законодавством. Політичну опозицію слід відрізнити від аморфного, розпорошеного критиканства, варіантом якого може стати повне заперечення існуючої політичної системи [5, с. 87 – 88].

На жаль, політична культура трансформаційних суспільств (України, зокрема) дуже часто набуває демагогічного забарвлення, політичного критиканства та популізму. Політична критика – це ще не опозиційність, у певних випадках вона є варіантом егоїстичного популізму. Демагогічні тенденції у політичній культурі, як правило, виявляють себе: у популістських гаслах; у відході від конструктивної співпраці між політичними силами; у продукуванні обіцянок, які неможливо реалізувати за наявних ресурсів; у появі політиків-демагогів, які ідейно й іміджево протистоять політикам-прагматикам; у поширенні неконструктивного способу мислення серед різних груп населення.

Наявність великої кількості демагогічних тенденцій у суспільстві є ознакою політичної кризи або „надмірного плюралізму”, коли політичні сили та їхні лідери не можуть дійти згоди щодо шляхів і методів реформування держави.

У кінцевому підсумку необхідно зазначити, що політична культура є

**Особливості сучасної української політичної культури:
проблема визначення**

Микола Дмитренко

складним, динамічним, багаторівневим феноменом, який формується під впливом економічних, суспільно-владних, духовних процесів у тій чи іншій державі. У свою чергу, політична культура як самостійне явище здійснює постійний вплив на інші сфери суспільства.

Література:

1. **Дембицька Н. М.** Демократизація суспільства як становлення партнерських відносин між політичною владою і особистістю // XXI століття: Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія: Матеріали другої міжнар. наук.-теор. конф., 28 – 29 травня 2003 р., м. Київ / Ред.: Г. П. Балабанова.- К.: Фенікс, 2004.

2. **Сипко О. С.** Політична свідомість і політична культура сучасної України: регіональні особливості в контексті проблеми формування української політичної нації // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна „Питання політології”. – 2001. – №518.

3. **Сичова В. В.** Роль партій у формуванні політичної культури як чинника саморегуляції громадянського суспільства // Політичні партії в незалежній Україні: роль та місце у політичній трансформації суспільства: Науковий збірник / Укладач В. В. Нікітін. – Х., 2001.

4. **Веденев В. А.** Политическая культура постсоветских обществ: традиции, либеральные ценности и перспективы: Учеб. пособие. – Кривой Рог: Минерал, 2002.

5. Політологія: підручник для курсантів вищих військових навчальних закладів Збройних Сил України / За заг. ред. В. Ф. Смолянюка. – 1-е видання. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2002.